

УДК 37.011.33

Т.О. ЗЮЗИНА,

*доктор педагогічних наук, професор культурології, завідувач
кафедри образотворчого мистецтва та професійної майстерності
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті представлено шляхи інтеграції сучасного мистецтва у площину навчально-виховного процесу університету. Підкреслюється, що проблематика сучасного кіномистецтва надає можливість глибокого осмислення широкого кола соціально-психологічних проблем, що турбує молодь. Важливою дидактичною проблемою є відбір творів для обговорення у процесі вивчення циклу культурологічних дисциплін, курсів за вибором художньо-естетичного спрямування. Головне завдання педагога – визначити траєкторію руху у полі сучасної художньої культури, узгоджуючи це з програмними завданнями дисциплін художньо-естетичного, філософсько-прикладного характеру.

Ключові слова: система освіти, духовні домінанти культури постмодерну і неомодерну, соціальне замовлення освіти, теоретико-методологічні засади модернізації змісту гуманітарної підготовки.

Актуальність проблеми. Гуманітарна складова у вищій професійній школі останнім двадцятиріччям в Україні знаходилась у стані майже перманентної модернізації. Сьогодні концепція гуманітарної підготовки у вищій школі значно відрізняється від тієї, що була як у середині 90-х ХХ ст., так і на початку ХХІ ст. Це віддзеркалилося і в структурі дисциплін соціо-гуманітарного блоку, і в їх статусі – обов'язкових чи елективних. Незважаючи на зміну структури культурологічної підготовки, переведення дисциплін «Культурологія», «Естетика», «Етика» у статус елективних, простір презентації художньої культури в університетській загальноосвітній підготовці не повинен звужитися. Комплекси дисциплін за вибором студента урізноманітнилися, являючи собою потенційний простір для представлення класичного і сучасного мистецтва, зацікавлення в ознайомленні з яким ніколи не зникає у студентській аудиторії. Тому проблема дидактичних особливостей роботи з творами художньої культури в навчально-виховному просторі університетів залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Проблеми гуманітарної підготовки, її структури, змісту осмислювались у працях В. Андрущенко, І. Беха, В. Безклубенка, В. Бітаєва, С. Гончаренка, В. Кременя, К. Корсака, М. Лукашевича, В. Мудрака, М. Поповича, О. Сидоренка, Ю. Терещенка, С. Шейка та ін.

Мета статті – розкрити шляхи удосконалення гуманітарної підготовки в сьогоденних умовах, зосередившись на можливостях використання мистецтва, зокрема сучасного кіномистецтва, кіномистецтва ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Кіномистецтво – традиційно розглядається як потужний чинник духовного розвитку особистості. Сучасне кіномистецтво як об'єкт етико-психологічного аналізу є потенційно дуже значущим. Не використовувати його виховний потенціал було б помилкою, це зокрема, може призвести до закріплення у свідомості молоді стереотипних уявлень про поверховість сучасного кіномистецтва, його занепад,

втрату кіномитцями інтересу до духовного життя особистості, що не відповідає дійсності. Тому завдання педагога – ознайомити з кращими взірцями кіномистецтва, розкрити його проблемно-тематичну різноманітність, наголошуючи на презентації сутності поглядів сучасних кіномитців, загалом прогресивно мислячої спільноти на духовно-гуманітарні аспекти сьогодення.

Умови навчального середовища надають можливість вирішувати проблему популяризації кращих взірців кіномистецтва та їх осмислення у різних форматах та формах. Виходячи з цього, необхідно визначити концептуальні та методичні позиції включення сучасного мистецтва в площину навчально-виховного простору університету. Концептуальний характер, на наш погляд, має проблема відбору художніх творів для розгляду в навчальному процесі.

Художні тексти, що обираються для вивчення, на нашу думку, і це, як показує аналіз, відповідає сучасним світовим педагогічним тенденціям (Б.Л. Вульфсон, І.В. Лімборський), повинні не стільки вирішувати завдання презентації цілісного історико-художнього процесу, скільки утверджувати у свідомості непересічну значущість та смисл моральних цінностей. Тобто дидактичні підходи до відбору мистецьких творів для включення в гуманітарну підготовку у ВНЗ визначаються принципами аксіологізму та антропологізму. Ще раз наголосимо, що ми ведемо мову не про професійну мистецьку освіту, а про гуманітарну культурологічну підготовку, включення літературно-мистецьких творів у дисципліни «Етика», «Релігієзнавство», «Культурологія», різноманітні курси за вибором художньо-мистецької спрямованості, зокрема кінознавчого характеру.

Роль викладача як стратега, що визначає траєкторію художньо-естетичного та морального розвитку студента, незважаючи на всі можливості духовного впливу, зумовлені сучасними засобами масової інформації і комунікації, є надзвичайно важливою. Викладач, ураховуючи духовно-психологічні характеристики студентської аудиторії, з якою він безпосередньо спілкується, з одного боку, і специфіку етичних і естетичних впливів інформаційного суспільства – з іншого, повинен знаходити оптимальні шляхи організації навчально-виховного процесу.

В умовах ситуації надлишковості інформації виникають принципові зміни у змісті та організації сучасного процесу навчання. На думку деяких вчених, яку ми поділяємо (зокрема Т.М. Ковальової), в сучасних умовах співвідношення складової замовлення держави та складової приватної (внутрішнє замовлення учня) у ставленні до відбору змісту освіти змінюються у бік домінування приватної. Стає актуальним антропологічний підхід, сутність якого по відношенню до навчання і ширше – до освіти, полягає у тому, що основною характеристикою освіти (освіченості) стає перш за все розвиток самої людини, на відміну, наприклад від освоєння нею культури чи процесу соціалізації.

Проблема відбору змісту стає ключовою. Це проблема відбору різних освітніх (інформаційних) пропозицій (Інтернет-ресурсів) у свою власну освітню програму. Тільки за цих умов хаотичний простір різних освітніх послуг може виступити для молодого людини конкретним ресурсом її самоосвіти.

Це принципово інший вимір вирішення проблеми відбору змісту і організації сучасного процесу навчання. Цей вимір можна назвати аксіолого-антропологічним, що реалізується через відпрацювання індивідуальної навчальної траєкторії, траєкторії особистісного розвитку.

Серед сучасних художніх фільмів є багато таких, що стимулюють до серйозного замислення щодо гострих проблем соціального буття та суспільної свідомості. Вони не часто транслюються по телебаченню. Та й сучасна молодь переважно використовує можливості Інтернету. Проте головне завдання педагога відібрати, рекомендувати, сформулювати траєкторію руху щодо освоєння сучасної художньої культури.

Потребує обговорення значна кількість гострих морально-етичних проблем. Спілкування з цього приводу повинно відбуватися з чіткою розстановкою акцентів з позицій гуманізму. Це і є яскравою та емоційною формою морального виховання. Довести доцільність такого підходу спробуємо на прикладах, аналізуючи проблематику низки сучасних кінотворів, що обрано нами в безмежному Інтернет-просторі.

Осмислюючи сучасність, кіномитці звертають увагу на те, що з'являється категорія молодих людей, які не хочуть прийняти цінності суспільства споживання, котрих наявність

грошей, авто, чи інших матеріальних атрибутів, що вважаються показниками соціального успіху, не надихають. Вони обирають шлях духовної свободи і вважають, що людина може прожити і одна, без суспільства, у світі власних цінностей. Це, на наш погляд, актуальна тема для обговорення у молодіжному середовищі. І здійснити її обговорення допоможе американський фільм «У складних умовах» (реж. Шон Пенн). Його автори, відтворюючи історію одного з таких хлопців, підводять глядача до такого висновку. Не треба перебільшувати можливості і сили одинака. Ти можеш розірвати із соціумом, що сповідує чужі для тебе ідеали, можеш приєднатися до тих, хто є тобі близьким, представникам різноманітних субкультур. Але треба усвідомлювати, що людина не може знехтувати людськими контактами абсолютно і вижити. Це помилкова позиція. І трагічний фінал життя головного героя доводить цю істину.

Американський художній фільм «Гуманітарні науки» (реж. Джос Реднор) дозволяє подивитися на університетське життя, на проблеми, що вирішують різні представники університетської спільноти: студенти, викладачі, випускники. Що таке університет – місце, де відбувається формування свідомості молодих людей дуже по-різному, іноді драматично, іноді гармонійно. Перед нами постають герої фільму: зачаровані та розчаровані. Ті, що у муках ведуть пошук істини, і ті, хто ніби-то її зрозумів, осягнув, яким вона відкрилася. Ті, хто себе знайшов, і ті, хто себе загубив. Це місце – територія складних духовних пошуків, розваг, програвання різних поведінкових моделей. Якою є роль університету у сучасній культурі і в житті окремої особистості, також досить достойна для осмислення і обговорення проблема.

Висвітливо ще одну гостру соціальну проблему, що надихнула митців на творчість. На жаль, тенденцією стає ситуація, коли прийнято вважати, що непорозуміння між людьми можна розв'язувати фізичним насиллям або ж навіть вбивством. Пояснення тих, хто вдався до насилля щодо навіть добре знайомих людей, іноді навіть близьких чи родичів, подекуди є вражаючими: «він мене зрадив», «вона мене не любила», «він мене принизив» тощо. Це свідчить про те, що вбивство дехто все частіше розглядає як побутову акцію, а не як страшний гріх, неприпустимий вчинок для людини. Як не дивно, але кожне нове покоління, і нинішнє не виняток, потребує, щоб йому розтлумачили і прості моральні норми людської поведінки, і складні принципи організації міжособистісних стосунків. Якщо тебе хтось не любить, зрадив, принизив – необхідно віддалитися, перестати спілкуватися, але вбивати людина людину не має права, тим більше з причин складних міжособистісних відносин. Такі настрої обурюють сценариста та режисера художнього фільму «Той, що зображує жертву» / «Изображая жертву»/. Популярний молодий режисер Кирило Серебряніков використав всі художньо-естетичні засоби, щоб зосередити увагу глядача на монологі головного героя, в якому він висловлює нерозуміння ментальністю покоління, яке до насилля ставиться як до ігрового моменту, з недопустимою легковажністю, яке вважає можливим розв'язання міжособистісних конфліктів, вдаючись навіть до вбивства, не усвідомлюючи категоричного табу на вбивство у людській культурі. Покоління, яке живе без твердого розуміння, що людина – найвища цінність, якщо вона навіть не відповідає вам взаємністю у стосунках, змушує страждати та мучитись від кохання чи несправедливості, дозволяє собі приниження іншого. Необхідно, щоб молодь усвідомила, що, вибудовуючи людські стосунки, треба повернутися до використання засобів чи то переконання, чи то відмежування, але обов'язково залишаючись в межах цивілізованих форм спілкування. Режисер актуалізує проблему переведення використання насильства, методів фізичного тиску з площини моралі у площину побутових відносин, тобто віддзеркалює тенденцію, що закріплюється у суспільній свідомості. Ця проблема породжує заклик з боку кіномитців до суспільства сконцентрувати свідомі зусилля соціуму до повернення моралі статусу значущості, сприйняття моралі як важливої ціннісної платформи суспільства, необхідності відмовитися від оцінки тих, хто нею керується в поведінці як слабких несучасних людей. Без створення морального середовища складно здійснювати моральне виховання.

Фільм «Якщо разом...» (реж. Наталя Беляускене) – лірична розповідь про відгомін безглузких регіональних війн 90-х рр. У центрі фільму – образ колишнього командира, який вже майже двадцять років після закінчення війни не може позбавитися почуття провини перед загиблими солдатами своєї роти. Його життя – важкий тягар. Він живий – вони мертві. Колишній офіцер не може радіти життю, не влаштує свою особисту долю. Солдати за-

гинули, визволяючи його. Проте живий він тільки тілом. Душа його, якщо і живе, то в стражданнях, муках совісті. Тягар відповідальності за трагічне минуле такий сильний, що висмоктує душевні сили і лишає бажань. Йому дуже важко відновитися як сильній особистості, що має право вирішувати долі інших і вести за собою, незважаючи на те, що вони розраховують на його лідерську позицію і продовжують поважати. Творці фільму осмислюють проблему, наскільки установка на «ми», «наше», «спільне» конструктивніша для людських спільностей різного рівня, ніж «я», «моє», «твоє». Перша породжує відповідальність і зацікавленість, ентузіазм і творчість у всіх. Друга – породжує те ж саме, проте лише у одиниць. Життєві реалії показують, які установки ускладнюють, а які полегшують рух уперед. Це бльові центри духовного життя, що окреслюються у фільмі.

Об'єктом обговорення рекомендуємо зробити і фільм «От что дѣтється зі мною...» / «Со мною вот что происходит...»/ режисера В. Шамірова. У центрі уваги опиняється проблема людських взаємовідносин на корпоративному рівні. До якої межі можна поступитися власним людським достоїнством заради кар'єрного просування. Митці показують життя співвітчизника без глянцю. Його розгубленість при оцінці минулого, власного сьогодення; переоцінки ролі батьків, розуміння їх духовної цілісності; власної нереалізованості; розуміння невиконаного боргу перед своїми дітьми, на відміну від батьківського досвіду. Вибачливо-прохолодне ставлення до дітей, які, залишені наодинці із собою, рано дорослішають та мудрішають і формують своє ставлення до світу, людей. Діти самі доходять думки, що неважливо ким ти став, а важливо – яким ти став. Вони значущість цього відчують на собі, намагаючись вибачити, зрозуміти та виправдати своїх батьків. Фільм налаштовує на роздуми про сучасну пересічну людину. Чи закінчився етап, коли від людини потребувалася пристрасть, зорієнтована на зовнішні об'єкти – у той світ, який протистоїть людині та вимагає дії, його всеохоплюючої та всеперетворюючої енергії, коли особиста пристрасть зливається з домінуючою пристрастю епохи, коли доля людини уособлює долю покоління. Чи погоджується сьогодні герой нашого часу примиритися з участю приватної людини, замкненої в обмеженому колі особистих потреб та інтересів.

Для студентів важливим є осмислення широкого соціально-психологічного кола проблематики. Коло сучасних кінотворів, що зосереджені саме на розкритті складних духовних проблем нашого життя, широке. Проте відбір їх у безмежному кінопросторі Інтернету – шлях непростий, який потребує моральної зрілості того, що обирає. Тому відбір кінотворів та форми роботи щодо їх осмислення – завдання педагога. Відмовившись від розстановки оцінок у ході обговорення етико-психологічних проблем, від використання чітко визначених «добре» і «погано» та покарання за недостойне, ми відмовляємося від цілеспрямованої роботи з морального виховання засобами мистецтва в освітній системі. А тому стаємо свідками появи покоління релятивістів. Це означає, що великі можливості сучасного кіномистецтва, в якому пульсує нерв нашого життя, необхідно активно використовувати з метою утвердження гуманістичних ідеалів.

Зрозуміло, щоб реалізувався виховний потенціал кіномистецтва, щоб враження від мистецького твору не тривали лише дві години від моменту сприйняття, а потім перекидалися повсякденності, необхідно закріпити враження від них. Продуктивними формами закріплення можуть слугувати етико-психологічний, соціокультурний, культурологічний аналіз, організація обговорення, диспути. Студент повинен зрозуміти, що під час обговорення недостатньо висловити свою думку. Необхідно її відстояти, захистити, аргументувати, зробити спробу переконати інших у своїй правоті. Це інший, значно вищий рівень інтелектуальної діяльності, ніж просто висловлювання своєї думки.

На нашу думку, необхідні такі кроки освоєння, осягнення, осмислення художнього твору:

- а) детальне пояснення (грунтовне роз'яснення) художнього тексту з урахуванням усіх можливих сумнівів та заперечень;
- б) перевірка всіх джерел, що мають відношення до теми, проблеми, питання, розгляд усіх коментарів з метою оволодіння навичками інтерпретації;
- в) діалогова форма обговорення.

Ми зупинилися на виокремленому розгляді лише обмеженого кола актуальних проблем реалізації завдань морального виховання засобами кіномистецтва в межах культуро-

логічної підготовки у ВНЗ, що зумовлюються її специфікою. Щодо основних засад використання кіномистецтва в культурологічній освіті університетів, то вони, у цілому, збігаються з доктринальними підходами до використання мистецтва в системі загальної освіти. У культурологічній підготовці у ВНЗ, як різновиді загальної мистецької освіти, провідною є роль світоглядно-виховних орієнтацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянуто проблему використання художніх творів сучасної культури в системі гуманітарної культурологічної освіти і зроблено висновок, що антрополого-аксіологічний підхід їх використання є чинником урівноваження її теоретичної й художньої складових; посилення етико-нормативного аспекту підготовки. Подальшого розгляду потребує проблема пошуку нових форм підвищення емоційності презентації культурологічного знання у просторі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бережнова Е.В. Идея университетской дидактики / Е.В. Бережнова // Педагогика. – 2013. – № 5. – С. 57–63.
2. Ковалева Т.М. Антропологический взгляд на современную дидактику: принцип индивидуализации и проблем субъективности / Т.М. Ковалева // Педагогика. – 2013. – № 5. – С. 51–57.
3. Зюзіна Т.О. Освіта в умовах інформаційного суспільства: культурологічний аспект розвитку / Т.О. Зюзіна // Вісник ЛНУ. – 2013. – № 5. – С. 34–39.
4. Зюзіна Т.О. Потенціал гуманітарних дисциплін у формуванні світоглядних позицій студентства / Т.О. Зюзіна // Вища школа. – 2013. – № 1. – С. 41–48.

В статье представлены пути интеграции современного искусства в учебно-воспитательный процесс университета. Подчеркивается, что проблематика современного киноискусства дает возможность глубокого осмысления широкого круга социально-психологических проблем, волнующих молодежь. Важной дидактической проблемой является отбор произведений для обсуждения в процессе изучения цикла культурологических дисциплин, курсов по выбору художественно-эстетической направленности. Главная задача педагога – определить траекторию движения в поле современной художественной культуры, соотнося с программными заданиями дисциплин художественно-эстетического, философско-прикладного характера.

Ключевые слова: система образования, духовные доминанты культуры модерна и постмодерна, социальный заказ образованию, теоретико-методологические основы модернизации содержания гуманитарной подготовки.

The article presents the ways of integrating modern art in the university educational process. It also emphasizes that contemporary art allows deeper understanding of a wide range of social and psychological issues that concern young people. Selecting the works of art (e.g. literature, cinema) for discussion in the course of studying the cycle of cultural disciplines (ethics, aesthetics, culture) is an important didactic problem. The main task of the teacher is to determine the guidelines for the student in the field of contemporary art, correlating them with curricular tasks of philosophical and applied disciplines.

Key words: education system, spiritual dominants of the cultures of the modern and post-modern, social requirements to education, theoretical and methodological foundations of modernizing humanitarian training content.

Одержано 4.10.2014.